

KRONIKA POLSKIEGO TOWARZYSTWA GEOLOGICZNEGO ZA ROK 1998 CHRONICLE OF THE POLISH GEOLOGICAL SOCIETY FOR 1998

Czesław Harańczyk

1927 – 1998

Nasze środowisko geologiczno-mineralogiczne poniosło dotkliwą stratę. 21 grudnia 1998 r. odszedł od nas na zawsze prof. dr hab. Czesław Harańczyk, wieloletni kierownik Zakładu Mineralogii i Petrografii Instytutu Nauk Geologicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, wybitny specjalista w zakresie mineralogii i geochemii kruszców oraz genezy złóż rud, badacz o głębokiej i szerokiej wiedzy geologicznej.

Urodzony w Krakowie 13 lipca 1927 r., ukończył tam w 1942 r. szkołę rzemieślniczą i w okresie okupacji pracował w fabryce Zieloniewskiego. Po wojnie uzyskał małą maturę w gimnazjum mechanicznym, a następnie ukończył z wyróżnieniem technikum górnicze. W okresie 1950–1955 studiował na Wydziale Ceramicznym Akademii Górniczo-Hutniczej, uzyskując magisterium na podstawie pracy „Spektrograficzna metoda oznaczania magnezu w krzemianach”.

Pierwszy okres Jego działalności związany był z pracą w Zakładzie Mineralogii i Petrografii AGH w Krakowie (1952–1958) na stanowisku asystenta, kiedy to zyskał sobie uznanie jako wysoko kwalifikowany specjalista w zakresie ilościowej analizy spektralnej, publikując szereg wartościowych prac na temat geochemii pierwiastków śladowych w minerałach kruszczowych różnych złóż naszego kraju – głównie śląsko-krakowskich cynkowo-olowiowych. Prowadzone przez Niego równocześnie badania mineralogiczne przy pomocy mikroskopii kruszczowej zaowocowały wykryciem szeregu nieznanych dotąd wśród tych kruszców minerałów: jordanitu talowego, bolesławitu i brunckitu. Dalsze szczegółowe studia tych utworów prowadził On podczas kilkunastoletniej pracy w Przedsiębiorstwie Geologicznym w Krakowie, opracowując bogate i cenne materiały wiertnicze wspomnianych złóż. Wynikiem tych badań była obszerna praca doktorska pt. „Mineralogia i geochemia złóż cynku i ołowiu pasma śląsko-krakowskiego”, obroniona w 1960 r. na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, a opublikowana w dwóch częściach w Pracach Geologicznych O/PAN w Krakowie. Z tą tematyką związane są prace zespołowe, dotyczące epigenetycznej dolomityzacji i krasu hydro-

termalnego (wspólnie z S. Dżułyńskim i K. Bogaczem), wyróżnione nagrodą PAN w 1973 r.

Na początku lat sześćdziesiątych Czesław podjął pionierskie podówczas, kompleksowe badania mineralogiczno-geochemiczne nowo odkrytych miedzionośnych łupków cechsztyńskich monokliny przedsudeckiej, poświęcając szczególną uwagę wykazanie biogenicznego pochodzenia siarczków zawartych w tych osadach. Dalsze badania w aspekcie regionalnym doprowadziły do wykrycia różnych stref mineralizacji – m.in. występowanie specyficznych dolomitowych łupków ołowionośnych, którym jako pierwszy przypisał On charakter utworów lagunowych (1970). Wynikiem kompleksowego opracowania bogatych materiałów, dotyczących tych złóż stała się monograficzna rozprawa habilitacyjna pt. „Mineralizacja kruszczowa utworów euksynicznych monokliny przedsudeckiej”, na podstawie której habilitował się na Uniwersytecie Wrocławskim w 1968 r. Należy podkreślić, iż w trakcie tych studiów wykrył On i szczegółowo scharakteryzował w 1975 r. dwa nowe minerały z grupy siarczków germanu – morozewiczyt (Pb_3GeS_4) i polkowicyt (Fe_3GeS_4), które na podstawie tej dokumentacji zatwierdzone zostały przez Komisję Nowych Mineralów Międzynarodowej Asocjacji Mineralogicznej.

Warto zaznaczyć, że Czesław był pierwszym w Polsce badaczem, który już w 1973 r. opublikował pracę, dotyczącą związku genezy złóż różnego typu z procesami ruchu płyt litosfery (zwany podówczas epeiroforezą), stając się jednym z prekursorów zastosowania zasad nowej globalnej tektoniki w metalogonii.

Był On ponadto jednym z pionierów zastosowania w geologii i geochemii złóż rud metod izotopowych. Rozwój uznanego dziś w skali światowej ośrodka w Instytucie Fizyki UMCS w Lublinie związany jest w dużej mierze ze wsparciem finansowym, udzielonym w początkowym okresie działalności przez Przedsiębiorstwo Geologiczne w Krakowie za sprawą Czesława. Współpraca z tą Pracownią zaowocowała szeregiem wartościowych publikacji, w których sformułowano i ugruntowano koncepcje genetyczne, dotyczące opracowanych uprzednio mineralogiczno-geochemicznie złóż rud cynkowo-olowiowych i dolnośląskich łupków miedzionośnych. W związku z tym należy podkreślić, że za rozdział „Zastosowanie analizy izotopowej w geologii” w monografii „Spektrometria mas i magnetyczna separacja izotopów” otrzymał On w 1981 r. zespołową nagrodę I stopnia Ministerstwa Nauki, Techniki i Szkolnictwa Wyższego.

Istotne znaczenie dla wszechstronnego rozwoju naukowego Czesława Harańczyka miały Jego liczne wyjazdy badawcze za granicę jako cenionego eksperta w zakresie geologii i genezy złóż. Dzięki nim przeprowadził On wielomiesięczne badania terenowe w Indonezji (na Sumatrze 1961–1962), Afryce (rejon wielkiego ryftu afrykańskiego – Uganda, Kenia i Tanzania 1964, Egipt 1971, Nigeria 1975), Ameryce Południowej (Wenezuela 1976) i na Bliskim Wschodzie (Irak 1989). Ponadto w ramach konsultacji odwiedził złoża cyny w Korei Północnej i Algierii oraz Grecję, gdzie wraz z prof. Gruszczykiem i dr Melidonisem opracował problematykę złóż manganu do Mapy Metalogenicznej Peloponezu. Przeprowadzone podczas tych wyjazdów badania złóż różnego typu i genezy oraz klasycznych przejawów magmatyzmu ryftowego i nadsubskucyjnego wzbogaciły w znacznym stopniu Jego wiedzę i były bardzo pomocne przy rozwiązywaniu zagadnień geologiczno-złożowych w Kraju.

Ostatni, 25-letni okres działalności naukowo-badawczej Cze-

sława związany był z objęciem przez Niego w 1974 r. po Prof. A. Gawle stanowiska Kierownika Zakładu Mineralogii i Petrografii ING UJ w Krakowie, przy okresowym zachowaniu połowy etatu w Przedsiębiorstwie Geologicznym celem właściwego ukierunkowania prowadzonych tam badań i możliwości korzystania z bogatych i cennych materiałów rdzeniowych, z zaprojektowanych przy Jego udziale wierceń. Był to okres Jego intensywnych, kompleksowych badań nierozpoznanej dotąd skomplikowanej budowy geologicznej, przejawów magmatyzmu i urozmaiconej mineralizacji w górotworze Krakowidów, położonych w strefie suturalnego kontaktu tektonicznego bloku górnośląskiego i małopolskiego, mającego istotne znaczenie w skali ponadregionalnej. Jego zdaniem jest to górotwór kaledoński, któremu towarzyszy rów przedgórski wypełniony nieznanymi dotąd utworami molassowymi. Wynikiem tych studiów było opracowanie przez Niego litostratigrafii utworów paleozoicznych Krakowidów, stwierdzenie ich modelowej budowy huskowej oraz ustalenie wzajemnego stosunku kaledońskich i waryscyjskich deformacji tektonicznych w tym górotworze. Tę oryginalną koncepcję przedstawił Czesław na zjazdach PTG w 1982 r. oraz, w postaci zmodyfikowanej, w 1992 r., wzbudzając ożywioną dyskusję. Różnica poglądów odnośnie genezy Krakowidów spowodowana była zasadniczo tym, że zajmował się On głównie paleozoikiem, podczas gdy model jednego z autorów tego wspomnienia (S.B.) oparty jest na opracowaniach utworów dewońskich i karbońskich. Ta odmienność poglądów nie wpłynęła na osłabienie więzów naszej przyjaźni, a ożywione dyskusje miały bardzo korzystny wpływ na doskonalenie proponowanych modeli. Dwie obszernie publikacje są poświęcone metalogenii tej strefy o skomplikowanej budowie geologicznej, charakteryzującej się m.in. obecnością specyficznej mineralizacji tellurkowej. Efektem tych badań było ponadto opracowanie szczegółowej mapy geologicznej przedpermskiego podłoża rejonów: Zawiercia, Pilicy i bloku Jerzmanowickiego. Rozpoznanie tektoniki i budowy geologicznej omawianego rejonu stało się podstawą nowego ujęcia genezy mineralizacji paleozoicznej i rud cynkowo-olowiowych pasma krakowsko-śląskiego oraz rozwoju permsko-karbońskiego wulkanizmu okolic Krzeszowic. Zdaniem Czesława istotną rolę w ascenzji rozтворów mineralizujących formacji porfirowej Cu-Mo jak i genezie rud Zn-Pb miała zarówno wspomniana na dyslokacja suturalna Zawiercie-Rzeszotary jak zorientowane do niej prostopadle uskoki przesuwcze. Podobnie rozwój wulkanizmu podkrakowskiego związany jest, Jego zdaniem, z mozaikową budową podłoża, przy czym ważniejsze ośrodki erupcji zlokalizowane są na przecięciach odmłodzonych starszych dyslokacji.

Ponadto wyróżnił On cztery cykle karbońsko-permskiej działalności wulkanicznej, charakteryzujące się odmiennym charakterem generowanych magm. Dzięki nawiązaniu współpracy naukowej ze znanymi uczelniami brytyjskimi (St. Andrews, Keele), prowadzone są obecnie, przy udziale pracowników ZMiP UJ, szczegółowe badania geochemiczne i geochronologiczne omawianych utworów, niezbędne dla wyciągnięcia wniosków petrogenetycznych i paleotektonicznych, stanowiących podstawę uściślenia ewolucji geologicznej tego niezmiernie skomplikowanego rejonu. Dotychczasowe badania Czesława w tym zakresie stanowią rzetelną podstawę do wnikliwego rozpoznania tej niezwykle ważnej strefy, charakteryzującej się mobilnością bloków litosfery (terraków) i wybitną rolą uskóków przesuwczych.

Szerokie kontakty międzynarodowe oraz doświadczenie nabyte podczas badań złóż powstałych w różnych środowiskach geotektonicznych, jak również bardzo szczegółowe studia unikalnych materiałów wiertniczych, skłoniły Go w ostatnim okresie ożywionej działalności naukowej do nowego spojrzenia na genę badań od wielu lat polskich złóż. Czesław stał się gorącym zwol-

nikiem koncepcji postulującej doniosłą rolę hydrotermalnych „smokersów” w powstaniu dewońskich, cechszyńskich i triasowych złóż metali. Było to przejawem bardzo dla Niego charakterystycznego odważnego wnioskowania naukowego, „niezależnego (jak to sam sformułował w jednej ze swych publikacji) od chwilowo panujących poglądów”.

Godna szczególnego podkreślenia jest działalność Czesława Harańczyka w międzynarodowych organizacjach naukowych, zwłaszcza w International Association of Genesis of Ore Deposits (IAGOD), której był członkiem-założycielem (od 1963 r.) i przedstawicielem Polski, biorąc aktywny udział w licznych sympozjach i konferencjach tej asocjacji (Freiberg 1958, Praga 1963, Warna 1974, Tbilisi i Salamanca 1982, Bor 1983, Orlean 1988, Zagrzeb 1989, Paryż 1993). Był On również stałym korespondentem „International Mining Yearbook” a od 1985 r. członkiem Society of Economic Geologists. Prof. Harańczyk uczestniczył, wygłaszając referaty, w Międzynarodowych Kongresach Geologicznych w Pradze (1968), Moskwie (1984) i, ostatnio, na zaproszenie i koszt organizatorów, w Washingtonie (1989). Był On członkiem Polskiego Towarzystwa Mineralogicznego i Polskiego Towarzystwa Geologicznego, pełniąc w tym ostatnim przez wiele kadencji funkcję członka Głównej Komisji Rewizyjnej oraz przewodniczącego Sekcji Genezy Złóż Rud. Przez szereg lat działał też w Komisjach Nauk Geologicznych i Nauk Mineralogicznych Oddziału PAN w Krakowie.

Ogromne są zasługi Czesława jako dydaktyka i wychowawcy młodej kadry naukowej. Prowadził On liczne wykłady z różnych dziedzin mineralogii i geochemii – w tym izotopowej. Wypromował czterech doktorów i ponad 80 magistrów, przy czym wachlarz tematyczny obronionych prac był bardzo szeroki, zgodnie z wszechstronnymi zainteresowaniami naukowymi ich Promotora.

W świetle powyższej skrótovej i ogólnej charakterystyki i analizy niezmiernie bogatego i wszechstronnego dorobku naukowego prof. Czesława Harańczyka, rysuje się nam sylwetka tego badacza jako wybitnego i uznanego w skali międzynarodowej specjalisty w zakresie mineralogii, geochemii i genezy złóż rud. Autora odważnych, często kontrowersyjnych koncepcji, prezentowanych w ponad 100 publikacjach, w tym cennych pracach monograficznych, opublikowanych w większości w czasopiśmie zagranicznych.

Jako jeden z wieloletnich najbliższych kolegów i przyjaciół Czesława od ponad pół roku z niepokojem obserwowałem wraz z Jego współpracownikami szybkie pogarszanie się stanu zdrowia Kierownika Zakładu. Oddany bez reszty naukowym pasjom swego życia i działalności dydaktycznej, nie słuchał naszych życiowych rad i nalegań, a gdy zdecydował się poddać leczeniu było już, niestety, za późno. Odszedł od nas stanowczo za wcześnie, w całej pełni sił twórczych.

Odprowadzony przez rodzinę i liczne grono przyjaciół, kolegów i wychowanków, spoczął na krakowskim Cmentarzu Salwatorskim, malowniczo położonym na wzgórzu, zbudowanym z wapieni jurajskich, kryjących w pobliżu Jego Krakowidy i wyznaczoną przez Niego linię tektoniczną Rzeszotary-Zawiercie.

W życiowej pamięci przyjaciół i współpracowników pozostanie Czesław na długo jako wybitny mineralog i geochemik, badacz o szerokim kręgu zainteresowań oraz twórca oryginalnych i stymulujących dyskusje koncepcji, mających istotne znaczenie dla wyjaśnienia zarówno metalogenii i budowy geologicznej paleozoiku regionu krakowskiego, jak i ewolucji tektonicznej niezmiernie skomplikowanej terranowej strefy między platformą wschodnioeuropejską a Masywem Czeskim.